

Kristina Bartley och Mathias Ericson

”Stuprör” och ”öppna kanaler” – Metaforer i talet om och för samverkan

Artikeln problematiserar betydelsen av metaforer i samtal om tvärsektoriell samverkan inom offentlig verksamhet. Samtalens syfte var att förhindra att ungdomar anlägger bränder och annan typ av skadegörelse. Vi använder oss av metaforisk textanalys. Resultatet visar att metaforer har olika funktion i parternas samtal. De har en förklarande eller översättande funktion och innebär då en resurs. Men de har även en kamouflerande funktion, vilket innebär att användandet av metaforer inte är helt problematiskt.

Kristina Bartley, fil dr i sociologi,
lektor, Pedagogiska institutionen,
Högskolan i Borås
kristina.bartley@hb.se

Mathias Ericson, fil dr i sociologi,
lektor, Centrum för genusforskning,
Karlstads universitet
mathias.ericson@kau.se

Inom organisationsforskning har det sedan slutet av 1980-talet funnits intresse att studera metaforer för att bättre förstå organisationer och deras verksamheter. Språk och kommunikation är grundläggande för institutionella praktiker liksom de gemensamma handlingar och förståelser som konstituerar en organisation (Czarniawska-Joerges & Joerges 1988, Lakoff & Johnson 1980, Dobers & Tengblad 2002, Salo 2003). Även sociologisk forskning om professioner och yrken visar att språkbruk

och yrkesspecifik jargong är centrala för att återupprätta och avgränsa ett specifikt kompetensområde (Svensson 2003).

Utifrån en studie av samverkan mellan räddningstjänst och olika offentliga verksamheter som pågick under 2010 fokuseras i denna artikel metaforers olika funktion. Avsikten med studien var att i en västsvensk kommun genomföra en kunskapssammanställning om samverkan kring skadegörelse och anlagda bränder. De verksamheter som ingick förutom räddningstjänst var polis, individ-

och familjeomsorg, barn- och ungdomspsykiatri, ungdomssamordnare, brottsförebyggande råd, specialpedagogiskt centrum, folkhälsa, stadsplanering samt åklagare. Tidigt i studien uppmärksammades att deltagarna hade svårt att definiera vad samverkan var och ofta kom beskrivningarna att uttryckas i metaforer (Bartley & Ericson 2011).

Vi menar att metaforer är viktiga kognitiva resurser i samverkan som kan göra det okända hanterbart. Som Pipan (2000) poängterar kan metaforer bli särskilt viktiga i sammanhang där relationer är komplexa, eftersom de på ett effektivt sätt kategoriserar våra erfarenheter och skapar igenkänning och ger det okända en form och mening. I linje med Czarniawska (2001) tar vi fasta på att metaforer genom sin tvetydighet kan förena individer med skilda synsätt när de står inför nya situationer, såsom i arbetet med att etablera tvärssektoriell samverkan. Denna typ av samverkan kan vara en förutsättning för att komma till rätta med komplexa sociala problem, men är samtidigt en arbetsform som medför konflikter och tröghet (se även Lindberg 2002, Hörnemalm 2008). Att samverka är en strategi för att uppnå mål som inte vore möjliga om organisationerna inom olika sektorer arbetar på var sitt håll. Detta är inte något nytt sätt att organisera samhällets sociala skyddsnät, men har på senare år fått en mer dominerande och framskjuten roll som den offentliga sektorns nya arbetsform (Danermark & Kullberg 1999, Danermark 2000, se även Axelsson & Bihari Axelsson 2007, Lipsky 1980). Detta kan delvis härledas till att samverkan innebär andra former av styrning och maktutövning. Samverkan betonar horisontell fördelning av ansvar, vilket står i kontrast till en strikt hierarkisk och auktoritär ordning. Samverkan förs också fram som en styrningsform som stärker demokratiska krafter genom att öka medborgares möjlighet att delta i beslutsprocesser och konsensusorienterat beslutsfattande (Huxham 1996, Bryson m fl 2006, Ansell & Gash 2007). Samverkan har som mål att upprätta ett gränsöverskridande samarbete, samtidigt som det krävs tydliga gränser mellan olika professioner, ansvarsfördelning och överenskommelser om olika parter roller (Rolandsson & Oudhuis 2009, Brunsson & Sahlin-Andersson 2000, Huxham & Vangen 2005, Bartley & Ericson 2011, Ericson 2011, Danermark & Kullberg 1999, Danermark 2000, Axelsson & Bihari Axelsson 2007).

Syftet med artikeln är att genom metaforisk textanalys belysa hur tvärssektoriell samverkan upplevs och beskrivs av de olika parterna samt på vilket sätt resonemang om gränsupprätthållande och gränsöverskridande arbete kommer till uttryck genom användandet av metaforer. Genom att ta fasta på metaforer bidrar artikeln till forskning kring hur olika professioners tolkningsföreträden förhandlas i samverkan och hur olika institutionella praktiker begripliggörs i en sådan diffus organisatorisk kontext som samverkan. Den bidrar även till att synliggöra

hur metaforer kan överskrida och utvidga handlingsutrymmen, men även hur de kan behålla och förstärka etablerade tolkningsföreträden (jämför Wenger 1998).

Metaforer

I artikeln fokuserar vi på metaforers funktion som konceptuella strukturer vilka kopplar samman olika begreppsvärldar. Som Lakoff och Johnson (1980) poängterar innehåller vårt vardagsspråk många metaforer som genomsyrar det dagliga livet. Metaforer används medvetet eller omedvetet, inte bara i språket utan även i tanke och handling (se även Dobers & Tengblad 2002). Vårt begreppssystem är i grunden metaforiskt och utgör till stor del gränsen för vår kognition och våra vardagliga handlingar. En grov indelning kan enligt Lakoff och Johnson (1980) göras i *estetiska* respektive *konceptuella* metaforer. Estetiska metaforer har främst retorisk betydelse. Dessa återfinns bland annat inom klassisk metafor teori med hänvisning till retoriska illustrationer inom poesi och lyrik. Här är metaforens funktion främst att stimulera språket. Konceptuella metaforer däremot har snarare en kognitiv betydelse. Dessa skapar förståelse för nya, obekanta eller abstrakta fenomen. Enligt Gibbs (1994) kan man skilja mellan tre funktioner i användandet av metaforer. Den första innebär att abstrakta idéer kan vara svåra att förklara och uttrycka med det egentliga språket och användandet av metaforer kan då underlätta detta. Den andra funktionen är att idéer uttrycks på ett mer detaljerat och kortfattat sätt. Den tredje funktionen är att användandet av metaforer ger ett rikare, klarare och intressantare språk. Utifrån Lakoff och Johnson skulle de två första kunna kategoriseras som konceptuella metaforer, medan den tredje tillhör estetiska metaforer.

Metaforers funktion utvecklas av Salo (2003) som gör en kategorisering av sex olika funktioner, som i praktiken överlappar och griper in i varandra. Enligt honom kan metaforer ses som instrument för tänkandet. Den komplexa sociala verkligheten struktureras och förstås på ett mer meningsfullt sätt. De har också en överförings- eller förmedlingsfunktion, en möjlighet för oss att förstå nya erfarenheter genom att relatera dem till tidigare. Hit hör också den kommunikativa funktionen genom vilken information mellan olika kunskapsdomäner, eller mellan teori och praktik, kan leda till en gemensam förståelse av fenomen. Han poängterar att ”man kommer åt den gemensamma och delade innebördsstrukturen i en given kontext” (Salo 2003, s 4). Metaforen har även en fokuserande funktion. Vissa aspekter av ett fenomen betonas men då oftast på bekostnad av andra. Denna funktion hör samman med den politiska där metaforen används medvetet för att forma människor, deras uppfattningar och beteenden (jämför Czarniawska-Joerges & Joerges 1988). Den heuristiska funktionen slutligen kan användas för att ge uttryck för ett nytt sätt att betrakta verkligheten. ”Nya meta-

forer skapar nya former av förståelse, konstruerar nya begreppsliga strukturer och förmedlar nya perspektiv på verkligheten” (Salo 2003, s 4).

Salos kategoriseringar tydliggör att användandet av metaforer analytiskt bör sättas i relation till maktordningar. Makt är relevant i relation till frågor om hur metaforer skapar möjligheter att överskrida och utvidga handlingsutrymme. Men makt aktualiseras också i relation till hur metaforer kan verka konserverande och förstärka etablerade tolkningsföreträden. Wenger (1998) pekar exempelvis mot hur användandet av metaforer kan befästa och reproducera en form av praktikgemenskap och uteslutning av andra tolkningsmöjligheter. På liknande sätt poängterar Salo att det inte går att använda vilken innebörd eller likhet som helst som utgångspunkt för metaforen då ”likheten måste vara förståelig och kommunicerbar inom en gemensam, delad föreställningsvärld.” (Salo 2003, s 2). Metaforer kan därför studeras utifrån ett maktperspektiv som betonar relationen mellan språk och praktik. Som Lakoff och Johnson (1980) påpekar har såväl estetiska som konceptuella metaforer inte enbart en ytlig funktion, utan utgör en form av sociala konstruktioner och verklighetsskapande.

Med detta som utgångspunkt blir det möjligt att undersöka hur metaforer kan fungera som en sorts genväg till konsensus och ställa frågor kring vilka uteslutningar och tystnader som användandet av metaforer skapar. Inom organisationsforskning har Czarniawska-Joerges och Joerges (1988) studerat hur ledningspersoner använder metaforer för att styra förändringar i en viss riktning. Metaforen utgör då inte enbart symboler utan används medvetet för att påverka beteenden och åsikter. Metaforer har med andra ord en dubbel funktion. De kan öppna upp institutionella praktiker och skapa trygghet i nya och diffusa arbetsroller. Samtidigt kan de inordna nya former av arbetsuppgifter i befintliga tolkningsramar och på så sätt användas för att återskapa tolkningsföreträde och legitima dominerande hierarkier (Winther Jørgensen & Phillips 2000).

Metod och material

Materialet består av dokumenterade samverkansmöten och enskilda intervjuer. I samverkansmötena deltog olika professioner för att utarbeta former för samverkan kring anlagda bränder och annan typ av skadegörelse i en kommun i Väst-sverige. Mötena var proaktiva med syfte att skapa samsyn och etablera kontakter över sektorsgränser. På dessa möten deltog vi aktivt och tog ljudupptagningar vilka sedan transkriberats till text. Även intervjuerna dokumenterades med ljudupptagningar som sedan transkriberades. Vi har också observerat reaktiv samverkan, exempelvis i form av möten i samband med oroligheter eller nattvandring. I dessa fall har vi varit mer passiva och enbart fört anteckningar.

Det empiriska materialet består av tio samverkansmöten som hölls regelbundet under 2010 samt sexton enskilda intervjuer. Vi följde hela samverkansproces-

sen under detta år. Samverkansgruppen sammankallades initialt av räddningstjänsten och de första mötena ledde till ytterligare kontakter. Vilka sektorer som representerades och vilka personer som kontaktades valdes av samverkansparterna. Ett urvalskriterium var att de skulle kunna tala utifrån egen erfarenhet av att möta medborgare. Även om vissa av deltagarna i gruppen befann sig på mer strategisk nivå hade de gemensamt att de positionerade sig som en form av gräsrotsbyråkrater inom sina respektive sektorer (se Lipsky 1980). Urvalet var också begränsat till centrala offentliga sektorer, vilket uteslutit såväl den privata sektorn som ideella organisationer.

Materialet har analyserats med hjälp av kvalitativ textanalys, vilket innebär att det väsentligaste innehållet i de föreliggande texterna tagits fram genom noggrann läsning av de enskilda texternas delar, deras helhet och de kontexter de ingår i (Esaïasson m fl 2004). Vi har valt att utgå från en induktiv ansats vilket betyder att vi identifierat de metaforer som parterna nämnt i samtal om samverkan. Vi har således inte utgått från en deduktiv ansats som skulle ha inneburit att vi i olika givna sammanhang bett aktörerna producera metaforer (Salo 2003, Dobers & Tengblad 2002, Schmitt 2005). Metaforerna i materialet bestod till största delen av meningar, uttryck eller några ord och de kan ses som både kontextuella och förankrade i den situation som de skapades i då de både framkom i enskilda samtal och samtal mellan samverkansparter. Vi uppmärksammade att metaforer förekom när deltagarna samtalande om vissa områden och att olika typer av metaforer användes. Dessa områden kom att bilda tre tematiska kategoriseringar: metaforer om arbete och arbetssätt, metaforer om yrkesrollen och metaforer om känslor i samverkansprocessen. Denna kategorisering är således deskriptiv och redogör för de områden som vi bedömt var centrala i gruppens diskussioner. Utifrån dessa teman för vi en diskussion om metaforers olika funktion med utgångspunkt i tre analytiska kategorier; förklarande metaforer, översättande metaforer och kamouflerande metaforer. Förklarande metaforer innebär att parterna går in i samverkansprocessen med en viss bakgrund och metaforerna beskriver deras uppfattningar om förutsättningar och hinder för samverkan. Översättande metaforer används i syfte att skapa konsensus om vad samverkan kan innebära för de olika parterna, vilket bland annat görs genom att relatera till tidigare erfarenheter. Kamouflerande metaforer däremot handlar om försök att dölja missförstånd och motstridiga perspektiv. Dessa tre kategorier är de analytiska verktyg som genererats ur materialet och som vi använder för att förklara hur metaforer påverkar såväl gränsöverskridande som gränsupprätthållande processer i den tvärspektoriella samverkan vi följt.

Metaforer om arbete och arbetssätt

När deltagarna beskrev sina förhoppningar om och behov av samverkan var det vanligt att de använde metaforer som uppmuntrade till konsensus kring att de invanda arbetssätten inte var nog. De förklarade behovet av samverkan, men också vad de såg som hinder och förutsättningar. Exempelvis kunde en representant från folkhälsa uttrycka det så här på ett av de tidiga samverkansmötena:

Ofta slår man sig för bröstet, för just när händelser sker så har man en organisation med styrka, med krishantering som agerar snabbt. Man 'släcker branden' så att säga. Men man pratar aldrig om det förebyggande och främjandeperspektivet då. För det får vi egentligen aldrig se resultatet av, för då händer aldrig de här grejerna. Vi pratar så reaktionärt hela tiden. Åh jag blir så aaaah... (Ur bandad intervju)

I detta utdrag används metaforerna "slår sig för bröstet" och "släcker branden" för att understryka att det kan vara svårt att bryta upp de sätt som det förebyggande arbetet ofta underordnas åtgärdande arbete inom olika sektorer. Metaforerna har en förklarande funktion och fungerar som en kritik mot att myndighetspersonal generellt sett skulle vara alltför inriktad på att åtgärda och skapa beredskap för extraordinära händelser, vilket gör det svårt att få gehör för argument att man ska minska sannolikheten för att sådana händelser inträffar genom förebyggande och främjande arbete. Ett annat exempel på en liknande kritik var metaforen "stuprör" som uttryckte att den kommunala verksamheten ansågs vara för uppdelad och inriktad på ett område, vilket var ett hinder för utbyte mellan olika förvaltningar.

Metaforen "stuprör" användes som förklarande metafor för att signalera att det fanns konkreta arbetsmetoder där vissa förvaltningar samverkade för enskilda ändamål men att dessa former av samverkan var otillräckliga. Den etablerade samverkan överbryggade vissa gränser, men skapade samtidigt nya uteslutningar när den reducerades till reaktiva åtgärder, det vill säga att kunna "släcka branden". Vidare användes "stuprör" som metafor för att uttrycka att den samverkan man sökte i gruppen skulle gå utanför de etablerade nätverken. Exempelvis menade man att räddningstjänsten sågs som en mindre naturlig samverkanspart i de etablerade nätverken. Social exkludering och folkhälsofrågor har betydelse för bränder och olyckor, men i samverkan kring dessa problem upplevde de sig som "femte hjulet under vagnen" eftersom de inte var "barn i huset". Metaforer som dessa är exempel på hur sådana liknelser var effektiva verktyg för att förklara och sätta fingret på problem- och utvecklingsområden i samverkansprocessen.

Vi kunde även se att de olika verksamheterna lade olika betydelse vid gränsöverskridande och gränsupprätthållande arbete. I en intervju med företrädare för räddningstjänsten framkom att:

Räddningstjänsten är otympliga och lite valhänta i sitt sätt att arbeta i samverkan. Och vi själva, internt inom organisationen, vi skojar ju ofta kring det här. Att nu ska vindbryggan ner och sen åker vi ut. Men nu så får den faktiskt vara nedfälld. Vi drar inte upp den efter oss. Förut åkte vi ju ut, kom tillbaks, drog upp vindbryggan och så var vi här inne. Innanför våra egna väggar. Men idag är det viktigare att vindbryggan ligger kvar där, att man inte drar upp den efter sig. (Ur bandad intervju)

Genom metaforen med en ”vindbrygga” beskrivs här räddningstjänstens försök att förändra sitt tidigare gränsupprätthållande arbetssätt till att arbeta mer gränsöverskridande och förebyggande och att man genom samverkan bättre skulle kunna hantera sådana situationer. I en intervju med företrädare för polisen poängterades snarare vikten av att arbeta mer gränsupprätthållande:

Vi är med i massvis med olika sammanhang med samverkan. Och vid vartenda tillfälle driver vi frågan om vad som är vårt ansvar och vad som är övriga aktörers ansvar. [...] Vi kan inte vara slaskpropp för andra myndigheter som kan dumpa sina problem hos oss. Men samtidigt försöker vi med tydlighet markera vad som går att lösa med våra resurser. Det finns ju en övertro. (Ur bandad intervju)

I utdraget ovan understryks med hjälp av metaforen ”slaskpropp” att man för att kunna samverka måste tydliggöra gränser. Metaforen används å ena sidan för att tala om att man inte vill vara en avstjälningsplats och å andra sidan för att tydliggöra för andra sektorer på vilka sätt man faktiskt kan vara en tillgång och resurs för dem. Metaforen har med andra ord en förklarande såväl som översättande funktion. I utdraget framkommer att samverkan är viktigt, men något man bedriver med stor varsamhet. Där markeras vikten av att alla parter tar sitt ansvar att respektera gränser och det gränsupprätthållande perspektivet blir här tydligt. Samverkan ses som en viktig form av myndighetsutövning, förutsatt att inte ansvarsfrågan blir otydlig.

Den samverkan parterna hoppades på utmärktes av att man inte bara delar upp ansvarsområden, utan formulerar nya ansvarsområden som annars tenderar att ”falla mellan stolarna”, områden som ingen tar ansvar för över huvud taget. En deltagare från socialtjänsten uttryckte det som att jobba för att ”ett plus ett kan bli tre”. Den samverkan de föreställde sig var inte en form av effektivisering

inom redan givna arbetssätt, utan en möjlighet att komma bortom nuvarande arbetssätt och inte begränsas av etablerade strukturer och tolkningsramar. Metaforerna hade här mer funktion av översättning än förklaring, då de ringade in behovet av att nå konsensus kring behovet av att formulera andra ansvarsområden och utforma nya arbetspraktiker. I ett av referensgruppens möten beskrev en representant från folkhälsan en sådan strävan med samverkan i en metafor med en droppande kran: "Det är ju som med det här badkaret som hela tiden droppar över och orsakar översvämning på golvet, har ni sett den bilden? Att vi är här nere och svabbar på golvet i stället för att stänga av kranen." (Ur bandat referensgruppsmöte)

Utifrån detta perspektiv är det inte enbart fråga om att tydliggöra sitt eget ansvarsområde. Snarare framhålls vikten av att tillåta att gränser mellan olika förvaltningars verksamhet överskrids. Här hade metaforer en översättande funktion genom att de underströk att man var beroende av varandra och att man skulle se sig som en del i en helhet samt vikten av att samverka med respekt. Ett annat sätt att uttrycka detta var behovet av att arbeta med "öppna kanaler". Medan metaforen "stuprör" används för att förklara begränsningar i etablerade arbetssätt gjorde metaforen "öppna kanaler" det möjligt att överskrida hinder och nå förändring. Metaforen "stuprör" indikerar ett slutet system med vertikal organisation och styrning uppifrån och ned. Metaforen "öppna kanaler" beskriver däremot behovet av gränsöverskridande arbete och att information överförs mellan olika verksamheter, det vill säga kommunikativa strukturer, transparens och en horisontell organisationsstruktur. I sammanhanget nämndes också behov av tydligt ledarskap och tydlig agenda. En annan metafor var att "lämna över stafettpippen". Den underströk vikten av att den ena vet vad den andre gör eftersom man var beroende av varandra för att fullfölja uppdraget. Denna metafor visar också synen på samverkan som en process av översättningar mellan olika praktiker och organisationer.

I detta sammanhang blev det tydligt att metaforer även kunde ta form av bilder. När gränsupprätthållande verksamheter och gränsöverskridande diskuterades ritade en av deltagarna upp en cirkel, eller ett hjul, indelad i olika "tårtbitar" för att sammanfatta en del av de tankar som kommit upp i diskussionen i gruppen. På dessa tårtbitar fanns öppna respektive stängda dörrar. I mitten av cirkeln var det gemensamma målet för samverkan. Tårtbitarna och dörrarna skulle visa att man kom från helt olika miljöer. Dörrarna visade om man var öppen eller ej för samverkan. Gruppen diskuterade bilden och modifierade den efterhand. Den kompletterades senare med flera hjul som var i rullning, för att understryka att deltagarna såg samverkan som en process och att denna process är cyklisk snarare än linjär.

Den metafor som ritades upp visar att samverkansprocessen är svår att sätta ord på, vilket kan förmodas bero på den icke linjära karaktären av interaktion i sådant arbete (Ansell & Gash 2007). Att arbeta mot samma mål verkar deltagarna vara överens om, men här framkommer olika syn på gränsarbetet och balansgången mellan gränsöverskridande och gränsupprätthållande arbete. Å ena sidan påtalas att det finns en risk med gränsupprätthållande arbete vid akuta situationer om man inte är beredd att dela med sig av information och samverka. Å andra sidan påtalas vikten av att respektera varandras professioner och uppdrag och inte gå in på varandras områden. Bilden blir ett sätt att tydliggöra gränser och skapa förutsättningar för olika parter att agera på ett sammanhållet sätt. Här kan vi också se att metaforerna ”tårtbitar” och ”dörrar” har inte bara en förklarande funktion utan också en översättande funktion.

Deltagarna var överens om att de problem man ville åtgärda hängde samman och att de var uttryck för sociala förhållanden såsom utanförskap eller missbruk et cetera. Genom att samverka med andra hoppades man kunna samla den kunskap och erfarenhet inom olika förvaltningar som man arbetade utifrån. För att förena dessa erfarenheter och kunskaper användes metaforen ”trappa” eller ”stegen” för att kunna åskådliggöra att en överträdelse ofta föregåtts av en annan. Anlagd brand kunde exempelvis tänkas ha föregåtts av annan skadegörelse eller av skolfrånvaro. Och om det vore så blir det också möjligt att konkret gå in och arbeta förebyggande och främjande mot olika steg. Genom att använda ”trappan” och ”stegen” som metafor trodde deltagarna till en början att det skulle vara möjligt att binda samman olika kunskaper. Det visade sig dock att det uppstod frustration då deltagarna inte kunde enas om vad de olika (trapp) stegen bestod av eller vart ”trappan” eller ”stegen” ledde, det vill säga hur olika faktorer som exempelvis missbruk, trångboddhet, fattigdom, utanförskap, okunskap, brott eller skolfrånvaro knöts samman. Vissa kunde känna sig frustrerade för att de inte alls såg någon koppling till sin verksamhet och de kunde också ifrågasätta varandras ”trappor”, vilket kan tolkas som bristande kunskaper om varandras områden. Metaforen ”trappan” blottade även att det kunde finnas direkta motsättningar mellan olika förvaltningar, där en riskfaktor inom en förvaltning kunde var en trygghetsfaktor i en annan. Metaforen visade sig ha en kamouflerande funktion som i detta fall utmanades när deltagarna återvände till en diskussion om sina skilda problemdefinitioner. Som Fleming (2005, s 49) skriver kan metaforer belysa fenomen, men de kan också upprätta en tagen-för-given kvalitet som begränsar analytisk omfattning. Användandet av metaforer leder alltså inte alltid till konsensus utan visade sig i detta fall också kunna ha en kamouflerande funktion. I ovanstående fall fungerade metaforerna ”trappan” och ”stegen” så länge ingen ifrågasatte vad metaforerna egentligen dolde för olika tolkningsrepertoarer. När gruppen konkret återvände till att förklara vilka

definitioner av sociala problem som vägledde dem i deras arbete framstod dessa metaforer som förvirrande snarare än klargörande.

Metaforer om yrkesrollen

Metaforer var återkommande när de beskrev den egna yrkesrollen. Som exempel kan nämnas metaforer som "stigfinnare", "ungdomarnas försvarsadvokat" och "spindeln i nätet". Här kunde vi se att metaforerna hade en översättande funktion och att deltagare på detta sätt bytte perspektiv och skapade nya former av självpresentationer som på något sätt hade med själva arbetsuppgiften att göra (Manca & Delfino 2007). Vad som är intressant att notera är att dessa beskrivningar gavs av deltagare som till stor del arbetade gränsöverskridande och som hade svårt att tydligt definiera sin yrkesroll och yrkeskompetens. Metaforerna blev här viktiga för att understryka den innovativa karaktären av arbetsuppgifterna och att kompetensen är situationsbunden. Auktoritet vilar här inte så mycket på strukturer eller formella regelverk, utan på ens förmåga att känna av fältet och vara reflexiv på gräsrotsnivå.

Vikten av reflexivitet snarare än formell auktoritet underströks också genom metaforen att "bjuda in ungdomarna i finrummet". Det kunde specifikt syfta på en strävan att ge ungdomarna möjligheter att utföra legal graffiti i stället för illegal. Ungdomarna fick även utföra målarjobb hemma hos folk. Metaforen fyllde en förklarande funktion genom att tydliggöra vikten av en strävan att skapa tillit och förtroende genom omsorg och att ta vara på ungdomarnas behov och känslor i en specifik kontext (jämför Hydén Picasso 2012). Genom metaforer som dessa underströks ett professionellt patos som vilade på perspektivet att tillit blir något som de inblandade parterna gemensamt måste arbeta med och det kräver att individen öppnar sig för den andre.

I anslutning till diskussioner om behovet av gränsöverskridande arbete framkom också metaforer som berörde olika tankar om ledarskap. En av dem talade exempelvis om att "Utan mig så blir det liksom inget. Det finns ingen som håller i när, var och hur. Jag är liksom navet, den som utför." Ett hjulnav användes som metafor för att uttrycka behovet av ett tydligt ledarskap som bygger på struktur, formella regelverk och tydlig ansvarsfördelning. Det kan ses som en motsats till innebörden av metaforen "spindeln i nätet" som användes av en person som arbetade nära ungdomarna. Att vara "spindeln i nätet" innebar här att vara ute bland ungdomarna, spinna sitt nät, samla in information och sedan tänka ut strategier för sitt handlande. Här fanns inga färdiga regelverk att utgå ifrån. De båda metaforerna förklarade två olika synsätt på behovet av ledarskap inom två olika sektorer och yrkesroller.

Andra metaforer om yrkesrollen var att "man går i sina egna hjulspår", vilket uttryckte en kritik av en alltför stark inriktning på gränsupprätthållande arbete.

Denna metafor fyllde både en förklarande och översättande funktion, då det här kan skönjas en önskan om nytänkande. Samtidigt blev det tydligt att denna metafor hade en kamouflerande funktion, då det inte rådde konsensus kring huruvida de egna hjulspåren var ett problem eller en möjlighet. I vissa sammanhang kunde det lyftas fram som en möjlighet när man i stället för ”hjulspår” använde begrepp som att man ”kör sitt eget race”. Medan ”hjulspår” stod för ett slentrianmässigt handlande så stod denna metafor för ett värnande om vikten av att följa sin egen övertygelse och inte bry sig om vad andra gör. Samtidigt kunde denna inställning problematiseras av andra, exempelvis av hur brandmän och polis agerade alltför mycket på egen hand och förlitade sig för mycket på sin uniform och sin roll som tydliga företrädare för myndigheter. Det gällde att visa upp personen bakom uniformen och tona ned maktförhållanden och maktkamp. ”Annars blir det”, som en av dem uttryckte det, ”bara en kampdräkt som går omkring och som man inte har förståelse för”.

Men att ha en mer personlig framtoning kunde samtidigt vara ett hinder om det riskerade att göra det otydligt vad som ingick i yrkesrollen. Att skapa relation till medborgarna och vara ute bland allmänheten underlättades om det inte fanns tvetydigheter om vad som var ens uppdrag och roll, det vill säga att man i varje situation agerade som en yrkesutövare och inte som en privatperson. Det var inte minst ett problem som uppstod i samverkan när denna blev alltför förtrolig. Både metaforen ”hjulspår” och ”sitt eget race” kunde med andra ord ha en kamouflerande funktion då det i praktiken inte rådde någon konsensus kring de olika myndigheternas perspektiv på tillitsskapande. En representant från rättsväsendet vidhöll exempelvis starkt vikten av att vara tydlig i sin yrkesroll visavi ungdomarna genom att inta en auktoritär position och ”hålla ett brandtal för dem”.

Metaforer om känslor i samverkansprocessen

Känslometaforer användes dels för att tala om att vissa situationer i arbetet med ungdomarna tolkades utifrån en känsla, dels för att det uppstår känslor av utanförskap i samverkansprocessen. Förväntningar på och upplevelser av samverkansarbete uttrycktes i hög grad genom känslometaforer som visade att arbetet vilade på förtrogenhetskunskap, det vill säga kunskap som baseras på erfarenhet och känsla. Det kunde handla om att överblicka en situation och tolka den utan att för den skull kunna uttrycka den i ord (Liedman 2002). De metaforer som uttrycker erfarenheter på detta sätt har en översättande funktion men kan även glida över i en förklarande funktion. Arbetet nära ungdomarna på fältet beskrevs med följande metaforiska uttryck: ”Allt detta är ju magkänsla, det är därför det är svårt att hantera det”. Metaforen ”magkänsla” har här en översättande funktion då den bygger på tidigare erfarenheter. Samtidigt får den en förklarande funktion

då det i samverkan med andra kan vara ett hinder att inte kunna sätta ord på det man faktiskt gör. Vikten av att kunna förstå och tolka den situation man befann sig i och veta vad som borde göras kunde också uttryckas med hjälp av metaforer och ett exempel är ”Sätta upp ett finger i luften och känna vart det blåser” vilket också är en beskrivning av förtrogenhetskunskap. Ytterligare en metafor som anknyter till förtrogenhetskunskap är att arbeta utifrån ”fingertoppskänsla”. Metaforer som dessa uttryckte att det fanns förväntningar på ett framgångsrikt samverkansarbete på ett individuellt plan. Denna samverkan handlade inte enbart eller främst om att etablera ett formaliserat nätverk eller överenskommelser, utan snarare om att kunna sätta ord på sin förtrogenhetskunskap och i samverkan finslipa sin magkänsla. Samverkan förväntades skapa förutsättningar för utbyte av information och kunskaper, men handlade framför allt om att etablera förtroendefulla relationer över sektorsgränser och över tid. Som tidigare nämndes diskuterade gruppen hur samverkan fungerade som ett hjul som var i rullning, där olika myndigheter var olika tårtbitar som tillsammans bidrog till en helhet. Om man inte lyckades skapa denna helhet och hålla hjulet i rullning, det vill säga ett successivt arbete med att bevara de ”öppna dörrarna”, var arbetet dömt att misslyckas och det uttrycktes som att ”det kan bli helt skogstokigt”.

Samverkansprocessen väckte även känslor av utanförskap och upplevelse av att vara ensam i sitt arbete. Deltagarna kunde uttrycka sig i termer av att man var ”inte barn i huset” eller blev ”femte hjulet under vagnen”, som tidigare nämnts. Det är då intressant att notera att personer i verksamheter som är satta att förebygga utanförskap själva kan uppleva detta i samverkan med andra parter. En ytterligare metafor som uttrycker risken med att inte bli accepterad yttras av en av deltagarna på följande sätt: ”Då hamnar jag alltid i blåsväder. Det gör jag varje gång, eftersom jag jobbar ganska ensamt.” De emotionella metaforernas funktion är av såväl översättande som förklarande karaktär och handlar främst om relationella aspekter. Metaforerna blir här betydelsefulla då de grundar sig i känslor som på ett eller annat sätt kan påverka hur parterna sedan faktiskt handlar i praktiken och kan visa eventuella maktordningar och uteslutningar i själva samverkansprocessen som är viktiga att uppmärksamma (Salo 2003, Wenger 1998).

Avslutning

I denna artikel har vi lyft fram språkets och metaforers betydelse i samverkansprocessen, och vilken roll metaforer har när företrädare för olika organisationer ska mötas och samverka. Genom att studera olika typer av metaforer tydliggjordes deltagarnas syn på samverkan och hur de arbetade språkligt för att möjliggöra en gemensam praktik. I första hand har deltagarna använt vad Lakoff och Johnson (1980) kallar för konceptuella metaforer. Metaforerna beskrev ofta dilemman i vardagssituationer, gav exempel på organisatorisk kontext, kulturella

perspektiv på exempelvis tillit och förtroende och kollektiv tillhörighet. Metaforerna synliggjorde också vilka känslor som väcktes av sådant arbete i form av värdekonstituerande metaforer (Salo 2003).

Vad som blev tydligt i resultatet är referensgruppens växlande perspektiv mellan gränsupprätthållande och gränsöverskridande arbete, vilket uttrycktes i form av olika metaforer som skapade perspektivförskjutningar. Uppdelningen mellan gränsupprätthållande och gränsöverskridande menar vi inte ska ses som signum eller specifika för en viss sektor. Gränsupprätthållande och gränsöverskridande utesluter inte heller varandra. I stället ska de ses som olika strategier som parterna växelvis kunde tillämpa för att beskriva sina perspektiv på samverkan. Parterna menade att en fungerande samverkan kräver en ömsesidig respekt för såväl gränsupprätthållande som gränsöverskridande arbete (jämför Rolandsson & Oudhuis 2009, Brunsson & Sahlin-Andersson 2000, Huxham & Vangen 2005, Bartley & Ericson 2011, Danermark & Kullberg 1999, Danermark 2000, Axelson & Bihari Axelsson 2007).

Resultatet visar att metaforerna har olika funktion i detta gränsarbete. Dels har de en förklarande funktion där deltagarna genom att använda olika metaforer beskriver förutsättningar och hinder för samverkan, dels har de en översättande funktion där deltagarna använder metaforer i syfte att relatera till tidigare erfarenheter för att öka förståelsen för vad samverkan kan innebära för just dem. I vissa fall har användandet av metaforer varit klagörande. I andra fall har de inte varit tydliga nog utan haft en kamouflerande funktion. Deltagarna har tagit för givet vad metaforerna betyder, och först när vi bad dem rent konkret tala om vad metaforerna innebar för dem framkom direkta motsättningar. Detta visar att användandet av metaforer inte är helt oproblematiskt. När de har en kamouflerande funktion kan de verka konserverande och förstärka etablerade maktordningar och tolkningsföreträden (Wenger 1998).

Att deltagarna lagt olika innebörder i begrepp eller haft svårigheter att beskriva vad de gör kan uppfattas som hinder för samverkan. Men vi vill snarare framhålla att det kan ses som en del i samverkansprocessen och en möjlighet att utveckla samverkan och meningsfulla relationer. Det kan stärka känslan av att dela ett gemensamt uppdrag och ansvarsområde och stärka möjlighet till lärande. Talet om samverkan blir då ett led i processen att formulera en gemensam praktik. Metaforerna fyller här en funktion att göra det möjligt för deltagarna att röra sig bortom etablerade arbetsformer och sektorsgränser. De skapar en form av konstruktiv osäkerhet. Metaforerna gör det möjligt att distansera sig i relation till etablerade arbetsformer och formella gränser, utan att för den skull avfärda dem. Dock är det viktigt med konkretisering av metaforernas betydelse för att undvika att de får en kamouflerande funktion.

Referenser

- Ansell C & Gash A (2007): "Collaborative governance in theory and practice." *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4)543–571.
- Axelsson R & Bihari Axelsson S (red) (2007): *Folkhälsa i samverkan mellan professioner, organisationer och samhällssektorer*. Lund: Studentlitteratur.
- Bartley K & Ericson M (2011): "Ett plus ett kan bli tre", en studie om samverkan kring sociala risker". Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Brunsson N & Sahlin-Andersson K (2000): "Constructing organizations: The example of public sector reform." *Organization Studies*, 21/4: 721–746.
- Bryson JM, Crosby BC & Stone MM (2006): "The design and implementation of cross-sector collaborations: Propositions from the literature." *Public Administration Review*, 66(Suppl 1)44–55.
- Czarniawska B (2001): *Metaphores and the cultural context of organizing*. GRI-report 2001:3, Gothenburg Research Institute. Göteborg: School of Economics & Commercial Law, Göteborg University.
- Czarniawska-Joerges B & Joerges B (1988): "How to control things with words: Organizational talk and control." *Management Communication Quarterly*, 2, 170.
- Danermark B (2000): *Samverkan – himmel eller helvete?: [en bok om den svåra konsten att samverka]*. Stockholm: Gothia.
- Danermark B & Kullberg C (1999): *Samverkan: välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.
- Dobers P & Tengblad S (2002): "Metaforer som verktyg för ideologisk styrning. Fågel, fisk eller mittemellan?" *Nordiske Organisasjonsstudier*, 4(1)60–83.
- Ericson M (2011): *Nära inpå. Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag*. Dept of Sociology, Göteborg Studies in Sociology no 48. Göteborg: University of Gothenburg.
- Esaïasson P, Gilljam M, Oscarsson H & Wängnerud L (2004). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts.
- Fleming P (2005): "Metaphores of resistance." *Management Communication Quarterly*, 19(1) August, 45–66.
- Gibbs RW Jr (1994): *Figurative thought, language, and understanding*. New York: Cambridge University Press.
- Huxham C (red) (1996): *Creating collaborative advantage*. London: SAGE.
- Huxham C & Vangen S (2005): *Managing to collaborate: The theory and practice of collaborative advantage*. London: Routledge.
- Hydén Picasso S (2012): "Tillit och förtroende i polisarbete. En fråga om norm- och omsorgsrationalitet." I: Björngren Cuadra C & Fransson O (red): *Tillit och förtroende. Ständiga utmaningar för professionella* (s 91–107). Malmö: Gleerups.
- Hörnemalm J (2008): *Samverkan är ett magiskt ord: Motstridiga ambitioner och ideal i nätverksorganisering*. Diss. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Lakoff G & Johnson M (1980): *Metaphores we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Liedman S-E (2002): *Ett oändligt äventyr*. Stockholm: Bonniers.
- Lindberg K (2002): *Kopplandets kraft: Om organisering mellan organisationer*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lipsky M (1980): *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Manca S & Delfino M (2007): "Learners' representation of their affective domain through figurative language in a web-based learning environment." *Distance Education*, 28(1) May, 25–43.
- Pipan T (2000): "Metaphors and organizational identity in the Italian public services." *Scandinavian Journal of Management*, 16(4) December, 391–409.
- Rolandsson B & Oudhuis M (red) (2009): *Att våga leda i förändring: En fråga om förtroende*. Lund: Studentlitteratur.
- Salo P (2003): *Lönar det sig att odla eller plocka pärlor i språket? – om metaforer i pedagogisk forskning*. Paper presenterat vid Kasvatustieteen päivät, Helsingin yliopisto, 20–21 november 2003.
- Schmitt R (2005): "Systematic metaphor analysis as a method of qualitative research." *The Qualitative Report*, 10(2)358–394.

- Svensson LG (2003): "Yrkes- och professionssociologi". I: Blomsterberg M & Soidre T (red): *Reflektioner. Perspektiv i forskning om arbetsliv och arbetsmarknad* (s 27–43). Forskningsrapport nr 123, Sociologiska institutionen. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Wenger E (1998): *Communities of practice. Learning, meaning and identity*. New York: Cambridge University Press.
- Winther Jørgensen M & Phillips L (2000): *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.